

**How Romania Voted:
an Analysis of the
General and
Presidential Elections
of 27 September 1992**

CUM A VOTAT ROMÂNIA

O ANALIZĂ A ALEGERILOR GENERALE ȘI
PREZIDENTIALE DE LA 27 SEPTEMBRIE 1992

PETRE DATCULESCU

The presentation of the results of the 1992 general and presidential elections in Romania is followed by a comparative, political and sociological analysis. A comparison of 1990 and 1992 election results is made, followed by a political and a sociological explanation of votes.

După încheierea alegerilor de la 27 septembrie 1992, cuvintele care se puteau întâlni cel mai des în comentariile din presa locală sau străină erau "surpriză", "soc", "consternare", "alunecare spre stânga", "victoria antireformiștilor", "enigmă", "catastrofă politică", "eroare a electoratului".

Intr-adevăr, rezultatele au contrazis așteptările majorității analiștilor și au infirmat prognozele electorale ale tuturor institutelor de opinie publică, cu excepția prognozei IRSOP difuzată cu 4 zile înainte de scrutin. În sondajul realizat pentru agenția Rompres, IRSOP a fost singurul institut care a prezis deznodământul alegerilor cu o marjă medie de eroare de sub 2% pentru partidele clasate pe primele 4 locuri, în condițiile în care la data sondajului mai exista un procent de 5% persoane care aveau de gând să voteze, dar încă nu știau cu cine.¹

La suprafață alegerile pot fi considerate surprinzătoare. Ion Iliescu, președintele aflat în funcție și partidul său, FDSN, au câștigat în ciuda declinului constant al economiei și al secesiunii grave din cadrul fostului partid de guvernământ Frontul Salvării Naționale.² Convenția Democratică, principala forță de opoziție, nu a reușit să se impună deși s-a structurat sub forma unei alianțe politice multipartide și a putut să apară în fața electoratului cu un credit moral neerodat de guvernări anterioare.

Pe planul imaginilor, s-a încercat conturarea unei confruntări între implicația de "perestroikism" și "suspicție" de "aventurism". Ion Iliescu și FDSN au fost portretizați ca adepti ai trecutului comunist, populiști, conservatori și antireformiști, iar opoziția a fost învinuită de aventurism, revanșism, tendințe de restaurare a capitalismului sălbatic, intenții antinaționale și destabilizatoare. Dar cele două imagini nu au avut nici acoperire suficientă în realitate, nici influență foarte mare asupra deciziilor de vot.

Dintronă altă perspectivă alegerile din 1992 au produs totuși un rezultat remarcabil. În contrast cu alegerile din 1990, când președintele Ion Iliescu obținuse 85% iar FSN 66% din voturi, în 1992 s-a produs o pulverizare a sistemului partinic românesc, asemănătoare cu scena politică din Polonia. A rezultat un parlament în care nici o formațiune nu era suficient de puternică pentru a forma sau a conduce un guvern durabil.

Pe de altă parte, în cursa pentru Palatul Cotroceni nici unul din cei 6 candidați prezidențiali nu a obținut din primul tur majoritatea absolută pentru a câștiga un mandat de patru ani. A fost necesar un al doilea tur de scrutin ținut 2 săptămâni mai târziu în care Ion Iliescu l-a învins confortabil pe principalul său contracandidat Emil Constantinescu, susținut de opoziție.

Alegerile din 1992 par a fi marcat sfârșitul "partidului majorității absolute" care a dominat primii doi ani ai tranzitiei de la comunism la democrație.

REZULTATUL ALEGERILOR

Alegerile au reînnoit ambele camere ale Parlamentului - Senatul și Camera Deputaților - constituite cu doi ani în urmă la primele alegeri libere, după prăbușirea regimului comunist.

Procesul electoral a fost deosebit de complex. S-au prezentat 79 de partide și alianțe în cursa pentru Camera Deputaților și 65 pentru Senat. Din totalul celor 16 milioane de alegători înregistrati, cca. 75 la sută s-au prezentat la urnele din cele peste 14.600 de secții de votare. Un număr neobișnuit de mare de voturi 1.591.071 au fost anulate din diverse motive.³

Numai 13 dintre partide au trecut pragul de 3% voturi pe tară necesare pentru

intrarea în Parlament. Adică 326.400 voturi pentru Camera Deputaților și 328.900 voturi pentru Senat.

Tabelul 1 înfățișează rezultatele alegerilor prezidențiale. Ele au fost dominate de Ion Iliescu care a câștigat primul tur cu o diferență de 16 procente față de Emil Constantinescu.

Tabel 1. Rezultatele alegerilor prezidențiale de la 27 septembrie 1992 din România. Primul tur.

Candidați	Voturi	Procent	Schimbări în procese față de 1990
Ion Iliescu (FDSN)	5.633.456	47.3	37.7
Emil Constantinescu (CD)	3.717.006	31.2	
Gheorghe Funar (PUNR)	1.294.388	10.9	
Căiu Tr. Dragomir (FSN)	564.655	4.8	
Ion Măzăru (PR)	362.485	3.1	
Mircea Drăc (Indep.)	326.866	2.7	
Voturi valabile	11.896.856		
Participare la vot	12.496.430	76.3	-15.3

Sursa: Monitorul Oficial al României, partea I, an IV, nr. 257, Arhiva Biroului Electoral Central

După cum au arătat sondajele IRSOP, în toată campania electorală cursa pentru președinție a fost condusă în permanență de Ion Iliescu la o distanță de minimum 8 - 10 puncte față de al doilea clasat, Emil Constantinescu. Candidatul CDR, inițial necunoscut de opinia publică, a reușit să atingă în circa 4 săptămâni o popularitate situată în preajma cotei de 30%, pe care nu a putut să-o spargă și să continue ascendența.

Dintre ceilalți candidați numai Gheorghe Funar a înregistrat o creștere de popularitate pe parcursul campaniei.

Chiar dacă Ion Iliescu și-a pierdut o treime din alegătorii săi din 1990, aproape două treimi din cei care l-au votat cu 2 ani în urmă l-au votat din nou în 1992 după cum se vede din tabelul de mai jos.

CUM A VOTAT ROMÂNIA

Tabel 2. Alegătorii lui Ion Iliescu din 1990. Cum au votat la alegerile din 1992

Candidați	Procente
Ion Iliescu	63
Emil Constantinescu	19
Gheorghe Funar	11
Caius Tr. Dragomir	2
Ion Măruță	3
Mircea Druc	2

Sursa : Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n = 16.000. Arhiva IRSOP.

În cel de-al doilea tur de scrutin, de la 11 octombrie 1992, la care au participat numai primii doi clasați, Ion Iliescu a obținut o victorie categorică.

Tabel 3. Rezultatele alegerilor prezidențiale de la 11 octombrie 1992 din România. Al 2-lea tur.

Candidați	Voturi	Procente	Schimbări în procente față de primul tur
Ion Iliescu	7.393.429	61,4	+31,2
Emil Constantinescu	4.641.207	38,6	+24,9
Voturi valabile	12.034.636		
Participare la vot	12.153.810	73,2	-2,7

Sursa : Monitorul Oficial al României, partea I, anul IV, nr. 260 din 19 octombrie 1992, Arhiva Biroului Electoral Central

Față de alegerile generale din 1990 și de alegerile locale din 1992 pe scena politică românească au avut loc schimbări semnificative. Din păcate sciziunile și alianțele intervenite în perioada 1990 - 1992 nu permit în toate cazurile o reflectare adecvată a creșterii sau a descreșterii popularității diferitelor partide.

După cum arată tabelele 4 și 5, în urma votului, FDSN și CDR s-au conturat ca principalele forțe ale spectrului politic. Dar performanța CDR a fost mai slabă decât la alegerile locale unde obținuse 24,3% și mult sub nivelul de popularitate cu care a debutat în campania electorală.

Tabel 4. Rezultatele alegerilor generale de la 27 septembrie 1992 din România. Camera Deputaților

Partide	Voturi	Procente	Locuri
FDSN	3.015.708	27,7	117
CDR	2.177.144	20,0	82
FSN	1.108.500	10,2	43
PUNR	839.586	7,7	30
UDMR	811.290	7,5	27
PRM	424.061	3,9	16
PSM	330.378	3,0	13
Minorități (sub 3%)*	154.346	1,4	13
Alții (sub 3%)	2.019.239	18,6	
Voturi valabile	10.880.252		
Participare la vot	12.496.430	76,3	

Sursa : Monitorul Oficial al României, partea I, anul IV, nr. 257 din 15 octombrie 1992

* Potrivit art.4 din Legea nr.68/1992, organizațiile politice ale minorităților etnice care nu ating pragul de 3% voturi obțin în mod automat un loc în Parlament. La alegerile din 1992 organizațiile politice ale unui număr de 13 grupuri etnice au fost în această situație obținând în total 13 locuri.

Tabel 5. Rezultatele alegerilor generale de la 27 septembrie 1992 din România. Senatul

Partide	Voturi	Procente	Locuri
FDSN	3.102.201	28,3	49
CDR	2.210.722	20,2	34
FSN	1.139.033	10,4	18
PUNR	890.410	8,1	14
UDMR	831.469	7,6	12
PRM	422.545	3,8	6
PDAR	362.427	3,3	5
PSM	349.470	3,2	5
Alții (sub 3%)	1.656.541	15,1	
Voturi valabile	10.964.818		
Participare	12.496.430	76,3	

Sursa : Monitorul Oficial al României, partea I, anul IV, nr. 257 din 15 octombrie 1992

Pe tot parcursul campaniei, sondajele IRSOP au surprins o ascensiune continuă a FDSN de la sub 10% la 25% în 5 săptămâni, în timp ce CDR a urcat rapid la 30% în fază inițială a campaniei, rămânând întâi staționară, pentru că în ultimele 2 - 3

săptămâni să înceapă să coboare încet, dar semnificativ statistic.

Al treilea partid ca mărime, FSN, a început și el campania cu 16-17 procente, dar evoluția sa a fost sensibil coborâtoare.

Electoratul masiv al FSN de 66% de la alegerile din 1990 a migrat în cea mai mare parte spre FDSN. După cum arată tabelul de mai jos, FDSN și FSN au putut păstra împreună aproape 60% din alegătorii FSN din urmă cu 2 ani.

Tabel 6. Opțiunile din 1992 ale votanților FSN de la alegerile din 1990

Partide	Procente
FDSN	41
FSN	16
CDR	14
PUNR	7
PRM	5
PSM	5
PDAR	3
Alții	9

Sursa : Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n=16.000.
Arhiva IRSOP

Prăbușirile cele mai spectaculoase le-au înregistrat PNL și PDAR. Potrivit sondajelor IRSOP, când au părăsit Convenția Democratică după alegerile locale, liberalii aveau o popularitate de cca 17 procente. La alegerile din septembrie ei n-au mai atins nici pragul de 3% pentru a intra în Parlament. Al doilea perdant, PDAR, care obținuse 7,9% din voturi în alegerile locale a reușit cu greu să pătrundă cu 3% numai în Senat. I-au lipsit câteva sute de voturi pentru a intra și în Camera Deputaților.

Partidul etnicilor maghiari, UDMR, și-a păstrat neschimbată baza electorală din 1990 și de la alegerile locale din 1992. În schimb, opusul său, PUNR, a reușit să-și dubleze numărul de susținători de la alegerile locale. Avântul relativ pe care l-a înregistrat partidul naționalist PUNR s-a produs la câteva luni după alegerile locale în care PUNR obținuse 4,9% din voturi.

Față de alegerile din 1990, în Parlament au mai reușit să pătrundă încă cinci partide. Trei partide de orientare liberală, PAC, PNLAT și PNL-CD, membre ale CDR și două partide de orientare naționalistă și comunista, PRM și PSM. În special prin PSM, comuniștii au acum în Parlament propria lor reprezentare. Pe de altă parte, ecologii au fost nevoiți să bată în retragere. PER, unul din partidele ecologice parlamentare, a supraviețuit tactic intrând în alianța forțelor de opoziție CDR. Celălalt, MER, mai activ și participant la guvernare a părăsit scenă parlamentară.

EXPLICĂȚII POLITICE ALE VOTULUI

Istoria sondajelor de opinie arată că popularitatea unui guvern tinde să scadă după alegeri, atinge cota cea mai scăzută la mijlocul mandatului și începe să crească pe măsură ce se apropie noile alegeri. Dar în România, guvernul de dinainte de alegeri nu mai era cel care câștigase alegerile din 1990. Devenise un guvern de coaliziune, incluzând și liberali și ecologi. Apoi, fostul partid de guvernământ se scindase în aprilie 1992. O parte dintre membrii Guvernului s-au orientat către partidul lui Ion Iliescu, FDSN, o altă parte a rămas fidelă FSN-ului Roman, iar cățiva nu și-au declarat nici o opțiune politică. Scizunile s-au produs și în rândul parlamentarilor și al organizațiilor teritoriale ale FSN. Pentru electorat, singurul element de "continuitate guvernamentală" îl reprezenta în mod paradoxal președintele Iliescu, iar nu reprezentanții partidelor din cadrul guvernului. Spre deosebire de situațiile electorale normale din democrații stabilă unde lupta se dă între opoziție și partidul de la putere, în România partidul de guvernământ dispăruse de la putere înainte de alegeri, apoi a dispărut și ca partid, iar guvernul s-a declarat lipsit de orice culoare

politică. Polarizarea putere-opziție s-a produs totuși în imaginea alegătorilor. Emil Constantinescu și Convenția Democratică au fost identificați cu principala forță de opozitie, în timp ce Ion Iliescu și noul său partid FDSN erau percepți ca deținătorii actuali ai puterii, parțial împărțită cu FSN Roman.

Ca și în celelalte țări est-europene, decizia electorală a românilor a fost primordial influențată de problemele îmbunătățirii economiei și ale tranzitiei spre democrație. Dar, alături de prezența clară a multor evaluări și aspirații generale concordante, au existat numeroase deosebiri în așteptările, anxietățile, interesele și perceperea efectivă a evoluțiilor politice și economice de către diferite grupuri și categorii sociale.

Comunism versus democrație

Mulți analiști au avut impresia că tema centrală a alegerilor din România a fost lupta dintre comunism și anticomunism sau dintre nostalgia trecutului și increderea în modelul democrațiilor occidentale.

În realitate, problema comunismului a contat foarte puțin în opțiunile de vot. Așa cum nu a contat, de altfel, nici la alegerile din 1990. Din două motive. În primul rând, baza socială și credibilitatea ideologiei comuniste muriseră cu mult timp înainte de prăbușirea în 1989 a sistemului totalitar. Nicolae Ceaușescu transformase fostul partid comunist și doctrina comunistă în vehicule de consolidare a puterii sale personale și familiale. Astfel el a distrus și ultima iluzie de credibilitate a ortodoxismului marxist. În al doilea rând, un marxism liberal ca cel din Europa centrală sau o altă ideologie concurență nu au putut să apară în România datorită represiunii totalitare. A avut loc, cum spune Andrei Cornea, o devalorizare generală a ideologiei.⁴ În ziua în-

care a fost împușcat Nicolae Ceaușescu, nu cred că în România au existat mai mult de o mână de "true believers" sau de adepti convinși ai comunismului, iar potrivit tuturor sondajelor IRSOP, întoarcerea la comunism era exclusă de către mareea majoritate a populației. Cu drumul spre trecut considerat închis, opoziția comunism-democrație nu li s-a părut majorității alegătorilor foarte folositoare pentru calificarea evoluțiilor favorabile sau defavorabile din societatea românească.

Într-un articol despre deznodământul alegerilor din România, Adam Michnik respingea și el nostalgia comunistă ca explicație a votului. După părerea sa victoria electorală a lui Ion Iliescu nu însemna revenirea la comunism, ci exprima increderea românilor în puterea paternalistă și dorința lor de stabilitate.⁵

Explicația este mai complexă. În mod cert însă nici una din schimbările petrecute în România după răsturnarea dictaturii nu lăsau să se întrevadă pentru mareea majoritate a electoratului perspectiva unei reîntoarceri la statul comunist. Potrivit unui sondaj IRSOP publicat cu puțin timp înainte de alegeri, 81% la sută dintre români considerau că din 1989 până în prezent libertățile politice au crescut, în timp ce numai 7% erau de părere că libertățile s-au diminuat, iar 12% apreciau că au rămas neschimbată.

Numerouse evoluții se aflau la baza acestei impresii dominante. Cea mai importantă era instituirea diversității politice. În 1992 existau în România 144 de partide care se declarau active politic și erau angajate în competiție electorală. În decurs de doi ani s-au ținut de două ori alegeri și un referendum pentru noua Constituție. Este adevărat că partidele din opoziție s-au considerat stăjenite în accesul la televiziune și la mijloace materiale pentru desfășurarea unei campanii eficiente. Dar, dincolo de încercări minore, de fraude, intimidări sporadice și nereguli organizatorice, cele trei

evenimente electorale au fost totuși libere și s-au consumat fără violențe sau incidente ieșite din comun. Cel puțin alegerile locale de la 9 februarie 1992 au fost apreciate unanim ca libere și corecte și au determinat modificări substanțiale ale structurii administrației locale.

Libertățile politice erau vizibile și în cele peste 1500 de ziaruri nesupuse nici unei cenzuri, nici măcar obligativității de respectare a standardelor morale general acceptate pentru relatare de presă. Mai pot fi incluse granițele deschise, libertatea credințelor și cultelor religioase și, evident, o nouă Constituție despre care nu se putea spune că nu era întemeiată pe valorile fundamentale ale democrațiilor occidentale, chiar dacă unele articole erau considerate contestabile de către o parte a opoziției politice.

Desigur, persista enigma implicită a fostei securități în represiunile din perioada comunistă și suspiciunea continuării poliției politice. În cercuri restrânse de intelectuali existau diviziuni adânci cu privire la amânarea sau urgențarea deconspirării publice a foștilor informatori ai securității. Dar mareea majoritate a populației nu era preocupată de această problemă, iar în ciuda unor acuzații făcute de o serie de ziaristi sau lideri politici nu se cunoșteau cazuri dovedite de supraveghere sau persecuție politică.

Pe bunul dreptate, acțiunile violente ale minerilor din iunie 1990 și septembrie 1991 au fost considerate reculuri în evoluția spre democrație. Dar la nivelul sentimentelor generale ale populației, violențele minerilor din România au avut mai degrabă efectul de a întări dorința de limită și stabilitate socială decât de a provoca neîncrederea opiniei publice în atașamentul guvernului față de democrație.

Televiziunea, acuzată de a fi controlată de președinție, reprezenta și ea o sură permanentă de nemulțumire politică. În Ungaria ea era controlată ferm de către guvern. În Bulgaria la fel. În Lituania

mișcarea Sajudis și președintele Landsbergis au pierdut alegerile parlamentare din octombrie 1992 cu o televiziune angajată net de partea lor. Disputa pentru ceea ce unii lideri politici numeau democratizarea transmiterii știrilor nu a reușit însă să mobilizeze efectiv opinia publică și a rămas cantonată la nivelul cercurilor politice. În cei trei ani premergători alegerilor din 1992 toate sondajele IRSOP asupra comportamentului de utilizare al mass media au constatat că televiziunea era percepță ca neutră din punct de vedere politic de către majoritatea populației. În ce măsură are publicul posibilitatea de a evalua obiectivitatea unei televiziuni fără existența unor canale naționale concurente este o altă problemă. Este de asemenea că se poate de clar că o televiziune democratică trebuie să fie independentă de orice guvern și nesubordonată nici unui grup politic. Dar România a fost totuși prima și mult timp singura țară est-europeană care a admis apariția unor posturi de televiziune private cu caracter regional. Cel mai important era postul de televiziune SOTI din București care emitea 28 ore pe săptămână pe al doilea canal național. Apoi a fost dificil să se creeze o prăpastie majoră de credibilitate între public și televiziunea română care retransmitea seară de seară integral programele de știri ale BBC, TV5 din Franța și ale televiziunii spaniole, cu atât mai mult cu cât potrivit sondajelor ceea ce populația aștepta în primul rând de la televiziune era mai multă distrație și mai puțină politică.

Filosofii sociale concurente

Teoria electorală arată că, atunci când votează, alegătorii tind să aleagă între filozofii concurenți și nu între echipe de manageri aflate în competiție.

Care au fost filozofile sociale concurente care au stat în fața alegătorilor

din România în 1992? Practic nici una din forțele politice aflate în competiție nu a avansat o filozofie socială coerentă. Absolut toate partidele s-au pronunțat pentru democrație și economie de piață. Dar dacă în privința democrației lucrurile erau ceva mai clare, în ceea ce privește transformarea fostei economii sociale supercentralizate și etatizate într-o economie eficientă de piață, nimici nu se putea lăuda cu o soluție sigură și rapidă.

Cauzele absenței unor programe electorale conținând alternative clare și distincte trebuiau căutate în caracteristicile structurii sociale din România și în dificultățile enorme ale restructurării economice. În 1992, 60% din populație era ocupată într-o industrie aflată aproape în întregime în proprietatea statului. Circa 30% lucra într-o agricultură privatizată recent și lipsită aproape total de mijloace tehnice și resurse financiare necesare supraviețuirii economice. Numai 10% din populație era ocupată în sfera serviciilor, privatizate în proporție de sub 50%. Natura economiei și a structurării sociale nu a permis apariția unor clivaje sau diferențieri sociale care să conducă la polarizări politice. În consecință, partidele politice nu erau în măsură să creeze programe alternative pentru a atrage simpatii stabile din partea unor secțiuni distincte ale populației. În aceste condiții deciziile electorale au fost influențate mai puțin de concepții ideologice sau filozofii sociale diferite, ci de răspunsurile date de diferite forțe politice la două teme centrale care au predominat în opinia publică: dificultățile economice și problema stabilității și securității naționale.

Răspunsuri la problemele economice

Un raport al guvernului Stolojan publicat în octombrie 1992 arăta că după 3 ani de la începerea reformelor pentru crearea

economiei de piață problemele economice deveniseră aproape copleșitoare.⁶

Producția industrială scăzuse la 45% față de 1989. Deficitul bugetar ajunsese la 136 miliarde lei, reprezentând cca 2% din Produsul Intern Brut. Inflația era în august 1992, cu o lună înainte de alegeri, 192,9% comparativ cu un an în urmă. Șomajul se ridicase la aproape 1 milion de persoane, adică 11% din totalul forței de muncă neagricole. Nivelul de trai al populației regresase continuu, în primul rând datorită scăderii producției. Prețurile au crescut constant mai mult decât veniturile. Pe parcursul anului 1992, Guvernul a redus cu 25%, în 2 rate, subvențiile pentru circa 26 de produse și servicii, iar la o parte din produse - carne de pildă, ele au fost sistate în totalitate. Față de 1990, în toamna lui 1992 prețurile la alimente au crescut în medie de 14 - 15 ori. Comparativ cu celelalte țări est-europene, în România declinul nivelului de trai a fost se pare mai puțin accentuat, dar mai apăsător datorită nivelului mai coborât de la care a pornit reforma economică. Grupurile sociale cele mai afectate au fost persoanele cu venituri mici, familiile cu copii și pensionarii, dar într-un fel sau altul șocul creșterii rapide a costului vieții a fost resimțit de întreaga populație. Într-un sondaj realizat de IRSOP cu 3 săptămâni înainte de alegeri, prețurile și șomajul erau considerate problemele cele mai importante cu care se confrunta România în 1992, după cum se poate observa din tabelul 7.

Tabel 7. Opinia populației despre cele mai importante probleme cu care se confrunta România în 1992

Probleme	Procente
Prețurile	20
Șomajul	12
Necinstea politicienilor	11
Corupția	10
Scăderea producției	6
Declinul moral	5
Comunismul	5
Criminalitatea	4
Relațiile interne	4

Sănătatea	2
Inegalitatea socială	2
Situația copiilor	2
Situația bătrânilor	2
Locuințele	2
Altele	13

I : Care este problema cea mai importantă cu care se confruntă România în momentul de față ?

Sursa : Sondaj național IRSOP realizat pe un eșantion reprezentativ n = 4420. Arhiva IRSOP.

În abordarea problemelor economice, între FDSN și CDR au existat câteva deosebiri clare cu privire la trei probleme: ritmul reformei, protecția socială și reconstituirea structurilor proprietății private de la terminarea celui de-al doilea război mondial.

Pe de o parte, CDR a susținut necesitatea creșterii ritmului reformei prin "demararea rapidă și desfășurarea accelerată" a unei privatizări pe scară largă.⁷ Dar după liberalizarea prețurilor și instalarea bruscă a dificultăților de viață curentă populația a început să se temă de procese reformatoare cu derulare rapidă.

Conceptul de protecție socială prezentat de CDR punea în mod consecvent accentul principal pe formarea proprietății private ca fiind mijlocul cel mai sigur de protecție în fața consecințelor secundare ale tranziției economice.⁸ Dar promisiunea atingerii unui nivel de proprietate personală care să asigure o protecție convenabilă nu a apărut multora foarte plauzibilă pe termen scurt. Pe de altă parte, reducerea responsabilității și rolului statului în protecția socială nu avea cum să trezească un entuziasm foarte mare în rândul unei populații dependente în majoritate de întreprinderi de stat.

În ceea ce privește reconstituirea structurilor de proprietate de la 1945, opozitia a atins un punct sensibil îndeosebi la cele două milioane de chiriași din imobilele naționalizate și la noii proprietari din mediul rural. Una din acuzațiile aduse opozitionei în campania electorală a fost aceea că vrea să

readucă moșierii în agricultură. De fapt, ea nu a afirmat niciodată acest lucru. Dar a cerut în schimb revizuirea și perfectionarea Legii fondului funciar prin care în 1991-92, 80% din terenul arabil trecuse în proprietate privată. Revizuirea urmărea printre altele recunoașterea Legii din 1945 prin care s-au expropriat de la persoane fizice terenurile agricole care depășeau suprafața de 50 ha.⁹ Populația rurală împroprietărită s-a temut că în urma noilor revizuiri și ale revenirii la situația consfințită de Legea pentru reforma agrară din 1945 s-ar putea să-și piardă noua proprietate și autonomia economică.

În contrast cu această perspectivă, FDSN a promis o privatizare mai lentă, fără liberalism excesiv și fără precipitarea decalajelor sociale. Accentul a fost pus pe creșterea interventionismului statal în economie, diminuarea și stabilizarea prețurilor, creșterea salarilor, eliminarea somajului și garantarea dreptului la muncă, privatizarea fără apariția inegalităților sociale. Principalele acuzații aduse acestui program din partea opozitionei au fost populismul și lipsa de realism. Din perspectiva reformei economice ambele acuzații erau întemeiate. Dar din perspectiva sentimentului public dominant promisiunile FDSN erau exact ceea ce alegătorii vroiau să audă în toamna lui 1992.

În problema economică, confruntarea s-a redus în cele din urmă între ideea de reformă cu cel mai înalt ritm economic posibil și o reformă cu "cel mai înalt ritm socialmente acceptabil"¹⁰, între o tranziție cu reducerea autorității statului și o tranziție cu menținerea controlului guvernului asupra economiei.

Problema națională

Faptul că problema stabilității și securității naționale va juca un rol în decizia electorală a românilor s-a conturat deja la

alegerile locale din februarie când PUNR a realizat o creștere notabilă de popularitate.

Creșterea preocupării pentru problema națională nu era întâmplătoare. În primul rând că pe scena politică și-au făcut loc ultranationaliștii de la "România Mare". Pe de altă parte, după alegerile din 1990, pastorul Laszlo Tókes, liderul partidului maghiar, a făcut numeroase declarații despre autonomia Transilvaniei, iar în timpul campaniei electorale a intrat într-o grevă a foamei care a durat 9 zile și a creat în opinia publică teama declanșării unor tulburări politice. O emoție au stârnit și Congresul diasporii maghiare și Conferința mondială asupra Transilvaniei întinute la Budapesta în vara lui 1992. S-a spus că aceste reuniuni aveau intenția să ceară autonomizarea Ardealului. Unele declarații iridentiste făcute înaintea acestor reuniuni au determinat ministrul român de externe să adreseze o notă de protest omologului său maghiar. Evenimentele au fost puternic speculative de toată mass media, deși până la urmă atât guvernul maghiar, cât și majoritatea participanților la cele două reuniuni au adoptat o poziție moderată în problema Transilvaniei.¹¹

Un sondaj național realizat de IRSOP asupra surselor de aprehensiune ale populației în 1992 arăta că teama de conflicte etnice ocupa un loc înalt pe scena îngrijorărilor sociale.

Tabel 8. Surse de îngrijorare ale românilor în 1992

Aprehensiuni	Procente
Declinul economic nu va putea fi stopat	35
Criminalitatea va crește	21
Vor apărea conflicte etnice	9
Va reveni comunismul	7
Democrația va fi opriță	5
Tara se va dezmembra	4
Altele	19

1 : Ce vă îngrijorează cel mai mult în 1992?

Sursa : Sondaj național IRSOP realizat pe un eșantion reprezentativ n = 1100. Arhiva IRSOP 1992.

Opoziția politică din România, CDR, s-a format împotriva FSN din 1990 și a FDSN din 1992. Fără să avanseze poziții naționalist extremiste, FSN originar și cele două fracțiuni care s-au desprins ulterior din Front au abordat cu mare atenție problema unității și securității naționale. Prin aceasta ele s-au înscris cu ușurință într-un curent general al opiniei publice. Electoratul român, ca de altfel orice electorat din lume, respinge extenzișmul, dar devine extrem de aprehensiv când se nasc ambiguități față de un interes profund cum este integritatea și securitatea națională. CDR a dat naștere la asemenea ambiguități. Mai întâi, alianța dintre CDR și UDMR a pus în dificultate susținătorii români ai CDR de fiecare dată când unii lideri ai partidului maghiar sau personalități politice de la Budapesta au făcut declarații considerate pe scară largă ca fiind antiromânești. În al doilea rând, liderii cei mai proeminenți ai opoziției au făcut apel la statele și organismele occidentale să nu acorde României ajutor economic pe motiv că în țară nu se schimbă nimic, iar puterea se află în măna foștilor comuniști deghizați în democrați. În al treilea rând, CDR s-a arătat divizată în problema monarhiei. Pentru majoritatea românilor însă fostul rege Mihai I de Hohenzollern, izgonit de comuniști din țară la 27 de ani, nu era un exponent al cauzei naționale. Potrivit unui sondaj IRSOP realizat pentru agenția Reuter cu o lună înainte de alegeri, 64% din populație nu doreau ca fostul rege să-și reocupe tronul în România, 18% erau de acord cu restaurarea monarhiei, iar 18% erau indeciși.

Tactică electorală

Configurația voturilor de la alegerile din 27 septembrie se explică și prin diversele tactici utilizate înainte și în timpul campaniei electorale.

Influența unor personalități carismatice a fost aproape decisivă. De altfel,

situatiile politice fluide caracteristice astazi tarilor din Europa răsăriteană contin un potențial enorm de posibilități pentru apariția unor lideri carismatici. Ion Iliescu, care din punct de vedere temperamental este opusul lui Elfin sau Walesa și-a păstrat în mare măsură popularitatea datorită siguranței calme, a limbajului clar și unui fel de a fi foarte apropiat de oameni. Problema limbajului i-a despărțit pe Ion Iliescu și Emil Constantinescu. Primul a folosit un discurs simplu adaptat la capacitatea de înțelegere a persoanelor cu pregătire medie și redusă, iar al doilea a lăsat frecvent impresia că se adresează îndeosebi intelectualilor și persoanelor cu o pregătire mai înaltă. Subliniind importanța aspectelor semantice, Michnik arată că în alegeri nu câștigă neapărat cel care are un program mai bun, ci cel care are un limbaj mai ușor de înțeles de către conștiința colectivă.¹²

Dificultatea lui Emil Constantinescu nu a constat numai în limbajul inadecvat. Din punct de vedere politic era purtătorul unui mesaj care nu era elaborat de el, ci de Convenția Democratică. Din punct de vedere personal, cariera sa de profesor universitar și rector al Universității din București nu avea cum să producă la electorat încrederea că liderul opoziției posedă experiența necesară pentru asumarea președinției unei țări traumatizată de convulsiile prin care trecuse și aflată în plină criză economică. Un handicap foarte serios l-a constituit faptul că Emil Constantinescu a fost prezentat electoratului numai cu două luni înainte de alegeri.

Modul în care unele partide și personalități și-au construit campania electorală a dovedit de asemenea mult amatorism și lipsă de cunoaștere în domeniul strategiilor electorale. Campania electorală a Convenției a fost aproape în exclusivitate centrată asupra candidatului ei la președinție, în timp ce alianța partidelor de opoziție aproape că nu și-au făcut deloc simțită prezența în confruntarea electorală.

Pe de altă parte, Ion Iliescu și liderii FDSN și-au făcut campanie în sate, în orașe mici și într-o diversitate de medii sociale și politice. Liderii Convenției Democrate au rămas în orașele mari, au organizat mitinguri la care s-au prezentat în special adeptii lor și au frosit o bună parte din timpul campaniei întreprinzând turnee lungi în SUA și Europa occidentală.

Aproape toate partidele au pierdut voturi din cauza unor greșeli tactice, uneori elementare. FSN Roman, deși se sprijinea pe un electorat în mare parte loial președintelui Iliescu pe care îl votase cu doi ani în urmă, a propus un candidat propriu la președinție în persoana medicului Caius Dragomir. Rezultatul a fost că o parte din susținătorii lui Iliescu au căutat consecvența migrând cu totul de la FSN spre FDSN, iar ceilalți au votat pentru FSN, dar nu și pentru candidatul FSN, ci pentru Ion Iliescu.

Neintrarea în parlament a liberalilor i-a surprins pe mulți analiști. Impresia generală a fost că liberalii au comis o gafă electorală când i-au propus fostului rege Mihai domiciliat în Elveția să candideze la președinția României. În realitate această propunere nu a avut nici un impact asupra electoratului. Nici ieșirea liberalilor din CDR nu a dus în sine la pierderea popularității. Eșecul a fost cauzat de apariția în interiorul Convenției a unei noi fracțiuni liberale care a umplut vacuumul creat prin ieșirea PNL.¹³ Electoratul liberal s-a simțit reprezentat în Convenție și a votat cu această coaliție apreciind că opoziția unită are șanse să câștige alegerile, iar victoria electorală a opoziției a fost considerată mai importantă decât întărirea relativă a poziției propriului partid pe eșicierul politic.

Un alt exemplu de calcul greșit l-a furnizat PDAR care s-a decis să nu acorde sprijin nici unui candidat la președinție deși era cunoscută popularitatea lui Ion Iliescu printre simpatizanții PDAR din mediul rural. Agrarienii și-au pierdut electoratul lor în special în favoarea FDSN. Foștii votanți

rurali ai PDAR care la alegerile comunale sptijiniseră din rațiuni pragmatice nomenclatura agrariană locală s-au simțit mai bine reprezentați de FDSN la nivel național, în primul rând datorită identificării partidului cu persoana lui Ion Iliescu.

Ieșirea de pe scena politică parlamentară a Mișcării Ecologiste (MER) s-a datorat faptului că o serie de personalități din conducerea partidului participante la guvernul anterior au fost implicate în scandalul depozitării unor deșeuri toxice străine pe teritoriul României.

EXPLICĂȚII SOCIOLOGICE

Teoria politică arată că pentru a fi viabil pe termen lung un partid are nevoie de o bază socială proprie. O asemenea bază poate fi un grup etnic sau religios, o regiune geografică sau o clasă socială. Desigur un partid va primi și voturi din afara bazei sale sociale. Dar fără o bază proprie, nici un partid nu se poate fortifica din punct de vedere politic și organizatoric pe termen lung.

În ce măsură se poate vorbi de geneza bazelor sociale ale noilor partide din România? Care sunt principalele clivaje sau diviziuni sociale care să conducă la polarizări politice și la apariția unor partide preocupate să reprezinte interesele distincte ale unui grup sau altul?

La prima vedere o serie de tendințe structurale din România par a lucra în favoarea unei orientări politice predominante în direcția stângii clasice sau social-democrației tradiționale. Aceste condiții includ: numărul mare de lucrători manuali în comparație cu țările occidentale, absența unei clase mijlocii și superioare, preponderența proprietății publice, educația crescută și relativ omogenă a populației, dificultățile generale ale nivelului de trai. Cu toate acestea alegerile de la 27 septembrie 1992 au

produs câteva diferențieri clare ale opțiunilor politice în funcție de o serie de caracteristici sociale ale votanților. Întrebarea este dacă aceste diferențieri semnalizează configurarea unor grupuri cu interese sociale și politice distincte sau reprezentă forme particulare prin care se exprimă unul și același clivaj social și anume, între cei care câștigă și cei care pierd de pe urma procesului de schimbare și modernizare socială. Pentru a încerca să răspundem la această întrebare este necesar să examinăm mai întâi structura comportamentului de vot de la alegerile din septembrie. Această structură a avut cinci caracteristici: diviziuni electorale etnice; diferențieri regionale; deosebiri între zona rurală și urbană; diferențieri dintre votanți cu calificare profesională inferioară și cei cu pregătire superioară; și deosebiri între votanți tineri și cei vîrstnici.

Diviziuni etnice

La toate cele trei alegeri din 1990 până în septembrie 1992, UDMR a strâns în totalitate voturile celor circa 7% etnici maghiari care trăiesc în România. Baza socială a acestui partid se confundă cu cea etnică și se află localizată în 7 județe din nord-vestul și centrul țării (Covasna, Harghita, Cluj, Satu Mare, Sălaj și Bihor). Opusul partidului maghiar este PUNR care își obține majoritatea simpatizanților din aproximativ aceleași județe ca și UDMR. Cele două partide, deși antagoniste își datorează reciproc atât supraviețuirea, cât și creșterea forței politice. Întrucât singura sursă a întăririi lor este ascuțirea conflictului etnic din Ardeal ambele partide sunt interesate să-l mențină.

Diferențieri regionale

La alegerile generale din 1990, FSN câștigase compact în toate zonele geografice

și în toate mediile sociale.

După doi ani, la alegerile locale din 1992 s-a produs o regionalizare pregnantă a opțiunilor politice. PSN a câștigat în provinciile exterioare lanțului carpatic - Moldova, Muntenia, Dobrogea și Oltenia, iar Convenția Democratică a câștigat în Banat și partea sudică a Transilvaniei - Brașov și Sibiu. PUNR s-a impus în județul Cluj, iar UDMR în Crișana-Maramureș și în județele Mureș, Harghita și Covasna.¹⁴ Regionalizarea politică s-a menținut și s-a conturat mai clar la alegerile generale din 1992. FDSN a câștigat în Moldova, Muntenia și Oltenia, iar CDR a ieșit învingătoare în Banat și Crișana-Maramureș la scor apropiat cu UDMR. Partidul maghiar s-a impus în Transilvania urmat de CDR și PUNR. În Dobrogea, CDR și FDSN au totalizat un scor aproape egal. Celelalte partide parlamentare s-au distribuit relativ uniform în toate provinciile istorice. Partidele care au baze electorale mai puternice în anumite zone decât în altele sunt prezentate în tabelul 9.

Tabel 9. Baza electorală a partidelor în diferite provincii istorice ale României, după alegerile de la 27 septembrie 1992

Procente

Partid	Banat	Crișana Maramureș	Dobrogea	Moldova	Muntenia	Oltenia	Transilvania
FDSN	18	15	31	41	37	35	13
CDR	37	22	23	21	22	21	19
PSN	12	7	12	12	13	11	11
PUNR	5	15	3	3	3	3	19
UDMR	4	21	-	1	-	-	19
PRM	5	4	5	4	4	6	4
PSM	1	2	3	2	3	12	2
Alii	18	14	23	16	18	12	13

Sursa : Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n=16.000. Arhiva IRSOP.

Trei factori explică apariția acestor configurații politice regionale: raportul urban-rural subadiacent, compoziția etnică și focalizarea campaniei politice. Ion Iliescu și FDSN au obținut supremația în Dobrogea, Moldova, Muntenia și Oltenia unde populația

rurală este mai numeroasă decât în restul țării, procentul minorităților etnice este neglijabil, iar campania electorală a FDSN a fost mai intensă decât campania CDR. În schimb, Emil Constantinescu și CDR au obținut rezultate mai bune în zonele din Banat, Crișana-Maramureș și Transilvania pe seama unei populații urbane mai mari, a minorității etnice maghiare și a atenției mai mari pe care au acordat-o acestor regiuni în timpul campaniei.

Deosebiri între zona rurală și cea urbană

În România populația care trăiește în mediul rural se ridică la 47% față de 53% locuitorii ai orașelor. Un asemenea raport putea fi găsit în Anglia la începutul secolului 19 și în Austria la 1890.

Până la alegeri, în urma noii Legi a fondului funciar, 80% din terenul arabil și 65% din cel agricol trecuseră în proprietate privată deși existau mari întârzieri în eliberarea titlurilor de proprietate. Starea de spirit în mediul rural era amestecată. Pe de o parte erau euforia proprietății și recăștigarea libertății producătorilor de a produce ce vor și de a vinde la prețurile stabilite de ei. Împroprietărea și autonomia economică determinaseră o creștere fără precedent în ultimii 50 de ani a resurselor materiale ale locuitorilor rurali. Pe de altă parte, greutățile erau copleșitoare. Din totalul populației ocupate în agricultură 2 treimi erau femei și tot 2 treimi erau în vîrstă de peste 55 de ani. Lipsa de credite, de uinelte, de semințe, de îngrășăminte, prețuri reduse de achiziție, gospodării neechipate pentru agricultură eficientă, suprafețele agricole mici, la care s-a mai adăugat și seceta din 1992, alcătuiau un tablou destul de descurajant al satului românesc.

Și totuși, populația rurală a votat masiv pentru Ion Iliescu și FDSN, după cum se poate vedea în tabelele 10 și 11.

CUM A VOTAT ROMÂNIA

Tabel 10. Performanțele candidaților la președinție în localitățile urbane și rurale la alegerile din 27 septembrie 1992.

	Procente				
	Ion Iliescu	Emil Constantinescu	Gheorghe Funar	Călin Popescu Tăriceanu	Ioan Mircea Drăgoiu
Orașe mari	36	42	11	4	3
Orașe mici	49	31	11	3	3
Rural	54	27	11	3	2

Sursa : Sondaj IRSOP/INFAS la ieșirea din secția de vot.
Eșantion național reprezentativ n=16.000.
Arhiva IRSOP

Tabel 11. Performanța partidelor în localitățile urbane și rurale la alegerile din 27 septembrie 1992.

	Procente		
	Orașe mari	Orașe mici	Rural
FDSN	19	28	35
CDR	34	22	18
FSN	11	12	11
PUNR	8	7	7
UDMR	4	6	7
PRM	6	4	3
PSM	2	3	4
Alți	16	18	15

Sursa : Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n=16.000.
Arhiva IRSOP.

Există mai multe explicații pentru acest vot care a produs consternare în rândul majorității analiștilor. În primul rând, populația rurală și cea din orașele mici avea interese comune. Aceste grupuri au fost afectate pozitiv de împroprietărirea rurală inițiată sub președinția lui Ion Iliescu de către un partid care dipăruse între timp. De aceea, electoratul satelor și al micilor orașe a votat preponderent pentru persoane și nu pentru partide. El s-a decis în proporție mai mare pentru Ion Iliescu decât pentru Emil Constantinescu din două categorii de motive. O categorie importantă a fost problema perspectivelor economice ale noilor proprietari rurali. Tânării și în general locuitorii rurali căștigaseră efectiv de pe urma guvernării FSN și a președintelui Iliescu. Își primiseră pământul, începuseră să prospere și nu aveau nici un motiv să-și

închipui că aceeași persoană ar inversa procesele initiate. Dar, confruntați cu dificultăți enorime și cu perspective incerte de a-și păstra pământul, noii proprietari aveau nevoie de un sprijin puternic din partea statului. Votându-l pe Ion Iliescu ei au sperat că statul va prelua o parte din dificultățile lor, ajutându-i să prospere și să-și salveze proprietatea. În același timp, votul a fost și reflexul aprehensionii că opoziția intenționează să modifice Legea funciară prin care fuseseră împroprietăriți și să inițieze o nouă redistribuire a proprietății rurale. Al doilea motiv a fost preocuparea scăzută a CDR de a pătrunde în zona rurală. Aceasta a fost o cauză majoră a înfrângerii. În explicarea absenței din sate, Convenția a invocat în special lipsa resurselor financiare și a mijloacelor de transport. Fostul lider al CDR, Corneliu Coposu, menționa mai târziu: "Accesul nostru în mediul rural a fost blocat. În primele alegeri ne-a fost imposibil să ajungem la sate. Am fost opriti în mod samavolnic, prin echipe și prin comandouri înarmate, să luăm contact cu comunele. În alegerile din 1992 contactul a fost posibil, dar cu mari dificultăți, noi nedispuând nici de mijloace de transport, nici de fonduri financiare pentru a contracara sloganurile minciinoase care s-au lansat în timpul campaniei electorale. Deocamdată realitatea este că nu am reușit să pătrundem la satele așa cum aveam în program și că lumea satelor este încă străină de ideologia noastră și dezinformată în ce privește obiectivele pe care le urmărim"¹⁵. Lipsa banilor și a mijloacelor de transport a constituit fără îndoială un obstacol serios, deși partidul cel mai puternic al Convenției, PNȚCD, afirma că dispune de organizații locale în 2600 dintre cele aproximativ 3000 de localități din România. Probabil că CDR și-a evaluat greșit atraktivitatea în rândul populației rurale sau a crezut că participarea la vot în mediul rural va fi foarte scăzută pentru că sătenii ar fi eventual nemulțumiți de reforma agrară inițiată de Frontul Salvării Naționale.

Divizarea politică a grupurilor de vîrstă

Diferențierea preferințelor politice în funcție de grupuri de vîrstă reprezintă o caracteristică a tuturor electoratelor. Dar până în prezent această relație a fost mai mult constată decât explicată.

După cum arată tabelul 12, în prezent în România s-au conturat trei generații politice.

Tabel 12. Preferința partinică și grupurile de vîrstă la alegerile din 27 septembrie 1992

Vîrstă	FDSN	CDR	PSN	PUNRUDMR	PRM	PDAR	PSM	Alte	Procento
18-24	20	28	10	9	6	4	3	3	17
25-34	19	27	9	9	6	5	3	3	19
35-44	23	23	11	9	6	4	4	4	15
45-54	29	22	11	9	7	4	4	3	11
55-64	35	21	12	7	6	4	3	3	9
65+	36	28	10	5	7	3	2	2	7

Sursa: Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n=16.000. Arhiva IRSOP.

Votanții până la vîrstă de 34 de ani au susținut alianța partidelor de opoziție, în timp ce persoanele peste 44 de ani au sprijinit FDSN. La mijloc se află o generație de echilibru între 35-44 de ani ale cărei preferințe sunt divizate egal între cele două partide.

Votul pentru candidații la președinție ilustrează și mai clar disparitatea dintre vîrste. Emil Constantinescu a fost sprijinit într-o măsură mai mare de persoanele până în 34 de ani decât de cei peste 34 de ani, în timp ce Ion Iliescu a primit mai multe voturi din partea persoanelor trecute de 35 de ani decât din partea generațiilor mai tinere.

Cu toate acestea, o cercetare realizată de IRSOP în 1992 nu a găsit până la vîrstă de 64 de ani diferențieri generaționale pregnante în privința atitudinilor politice față de schimbarea socială, ca de pildă adeziunea la privatizare și la piață liberă, aprobată

dreptului străinilor de a cumpăra întreprinderi românești și acceptarea inegalității sociale. Atitudinea favorabilă față de reforma eco-nomică străbate grupurile de vîrstă de la 18 la 64 de ani, cu mici scăderi de intensitate în grupul 35-64 ani. Dar o linie clară de demarcație apără între atitudinile persoanelor până în 64 de ani și a grupului de vîrstă de peste 65 de ani. Atitudinile substanțial mai rezervate ale persoanelor vîrstnice față de reformă derivau din dependență mare a acestui grup față de asigurările sociale și față de o economie etatizată. Aceste rezultate arată că nu vîrsta în sine, ci alți factori subadiacenți par a fi responsabili de diferențierea preferințelor politice. Probabil că divizarea politică a generațiilor a fost mai curând consecința unor clivaje între caracteristici sociale ale grupurilor de vîrstă, decât efectul unei rupturi între filozofii generaționale diferite.

Stratificare socială și preferințe partinice: geneza unui clivaj politic

Sondajele IRSOP și rezultatele alegerilor de la 27 septembrie au arătat că statutul socioeconomic, măsurat prin instruire și ocupație - atât separat, cât și împreună - este puternic corelat cu preferințele partinice și prezidențiale.

În România există încă o concordanță pregnantă între tipul ocupațional și nivelul de instruire. De aceea, vom utiliza ocupația pentru definirea statutului socio-economic. Tabelul 13 arată o creștere clară a voturilor pentru Convenția Democratică pe măsura creșterii statutului socioeconomic și o relație inversă în cazul FDSN. Preferința pentru celelalte partide nu pare a fi afectată de nivelurile variabile ale statutului socio-economic.

CUM A VOTAT ROMÂNIA

Tabel 13. Statutul socioeconomic și preferința partinică la alegerile din 27 septembrie 1992

	Procente									
	FDSN	CDR	PSN	PDA	PRM	PSM	PUN	UDMR	Alii	
Tărani	43	18	13	5	1	1	5	5	9	
Muncitori	25	20	12	3	4	4	9	7	16	
Tehnicieni, funcționari cu studii medii	21	23	10	4	6	4	10	7	15	
Personal en studii superioare	15	36	8	3	6	2	10	4	16	

Sursa: Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n=16.000. Arhiva IRSOP.

Voturile pentru principalii doi candidați la președinție prezintă o structură similară în funcție de statutul socioeconomic, după cum se poate vedea din tabelul următor.

Tabel 14. Statutul socioeconomic și preferința prezidențială la alegerile din 27 septembrie 1992

	Procente		
	Ion Iliescu	Emil Constantinescu	Alii
Tărani	64	24	12
Muncitori	45	31	24
Tehnicieni, funcționari cu studii medii	40	34	26
Personal en studii superioare	29	46	25

Sursa: Sondaj IRSOP/INFAS realizat la ieșirea din secția de vot. Eșantion național reprezentativ n=16.000. Arhiva IRSOP.

Acste date arată pe de o parte o tendință incipientă de formare a bazelor sociale sau de clasă ale politiciei, iar pe de altă parte - după expresia lui Simmel - o "încrucișare a cercurilor sociale". Dacă privim îndeosebi distribuția atașamentului partinic observăm că baza socială a FDSN s-a conturat în rândul tăraniilor, în timp ce CD s-a fortificat în categoria intelectualilor și în general a persoanelor cu studii superioare. Masa de salariați manuali și nemateriali cu un

nivel socioeconomic mediu este divizată politic în proporții relativ egale. Dar, deasupra acestor clivaje ocupaționale există și o intersectare sau un grad substanțial de consens politic care traversează toate clasele și straturile sociale.

Mai întâi trebuie să explicăm cauzele acestei alinieri partinice și prezidențiale ocupaționale, în condițiile existenței unei polarizări reduse între clasele și grupurile sociale din societatea românească. În al doilea rând, să stabilim dacă pe lângă polarizarea redusă și nouitatea sistemului pluripartid românesc au mai existat în 1992 și alte cauze pentru care același partid a obținut un sprijin consistent din mai multe straturi sociale.

Aliniera tăraniilor și a zonelor rurale la FDSN și la președintele Ion Iliescu nu conține nimic surprinzător. Deși conservatori și reticenți față de reforme economice radicale, tărani au fost marii cîștigători ai perioadei postrevoluționare. Opțiunea lor politică exprima recunoașterea autoratului schimbării și speranța consolidării noilor realități economice rurale.

O categorie distinctă o reprezintă muncitorii manuali și nemateriali cu un nivel de pregătire mediu. Această masă salarială de categorie mijlocie a votat jumătate cu FDSN și jumătate cu opozitia, iar pentru postul de președinte a inclinat mai mult spre Ion Iliescu. Există mai multe explicații pentru cele "două fețe" ale clasei salariale mijlocii. În primul rând, această categorie a suportat cel mai dur declinul economiei și dificultățile post-revoluționare ale tranzitiei spre economia capitalistă. Dar în același timp, această clasă numerosă este mult mai puțin omogenă decât clasa rurală și decât stratul cu studii superioare. Lipsa de omogenitate provine din mai mulți factori: statutul de proprietar sau ne-proprietar al locuinței personale¹⁶, existența sau nonexistența unor legături rurale cu beneficii aferente de pe urma privatizării pământului, mobilitatea socială diferențiată, munca în întreprinderi cu

grade variabile de echipare tehnologică, prosperitate economică și securitate ocupațională, suportul sau povara economică reprezentată de generațiile vârstnice din cadrul familiilor de salariați, prezența sau absența unor ocupații secundare aducătoare de venit suplimentar etc. Aceste diferențieri sugerează în mare existența unor grupuri expuse deteriorării situației materiale și a unor grupuri capabile să compenseze dificultățile economice existențiale. Victimele tranziției s-au îndreptat către opoziție din protest față de continuitatea guvernamentală sugerată de PDSN și Ion Iliescu, în timp ce grupurile mai favorizate au votat pentru continuitate. De altfel, sondajele IRSOP au arătat că tendința de a vota cu un partid de opoziție era mult mai puternică la persoanele care apreciau că nivelul lor de viață a scăzut comparativ cu anul trecut, decât la persoanele care estimau că nivelul lor de viață a rămas la fel sau s-a îmbunătățit.

În cazul grupului de persoane cu studii superioare și cu statutul socioeconomic cel mai înalt dihotomia privare-compensare a avut un efect invers decât la tărani sau la categoriile mijlocii. Intelectualii au totuși mai multe resurse personale de natură profesională și chiar economică care îi situează într-o poziție avantajoasă în cazul accelerării reformei pentru crearea economiei de piață. Incidența ocupațiilor secundare aducătoare de venit suplimentar este substanțial mai crescută în cadrul acestei categorii. De asemenea, atracția reformei și a valorilor liberalismului economic este mult mai accentuată la intelectuali decât în rândul altor grupuri sociale.

Conseasul politic apreciabil care traversează totuși diferențele clase sociale are la bază trei factori mai importanți: clivajele deocamdată reduse între categoriile ocupaționale, lipsa de omogenitate a tuturor straturilor sociale și sincretismul ideologic al actualelor partide politice din România.

Sfârșitul unei iluzii și viitorul culturii politice românești

Pentru toate partidele politice din România, alegerile de la 27 septembrie au marcat sfârșitul unei iluzii. Timp de aproape trei ani după revoluția din 1989 impresia dominantă în peisajul politic românesc a fost aceea că și clivajele determinate de diferențele dintre sisteme de valori au un efect mai mare asupra conflictului politic decât clivajele determinate de diferențe economice sau de statut socioeconomic. Evident, interesele economice nu au fost negate, dar ele au fost tratate în termeni foarte generali și considerate subsidiare factorilor valorici.

În 1992, majoritatea alegătorilor considerau că problemele economice presante nu aveau aproape nici o legătură cu confruntările ideologice, fiind mult mai importante decât orice dispută pe teren ideologic. Întrucât exista un consens destul de larg privind necesitatea reformelor orientate spre economia de piață și spre o democrație de tip occidental, întrebarea pe care și-o punea alegătorii nu era "ce" fel de schimbări să fie introduse, ci "cum" să fie materializată schimbarea fără dureri prea mari și într-un interval de timp cu durată rezonabilă. În consecință, alegerile de la 27 septembrie au fost decise de confruntarea alegătorilor cu probleme economice și nu de confruntarea dintre valori politice și orientări ideologice.

Doi factori vor continua să aibă o influență decisivă asupra evoluției sistemului partitist și a viitorului culturii politice din România: strategia reformei economice și adâncirea diferențierilor dintre statutul socioeconomic al diferitelor segmente de populație.

Atractivitatea și evoluția partidelor politice vor depinde de strategia reformei economice pe care o vor susține în față

electoratului. Atât partidele care susțin liberalismul extrem și strategia radicală, cât și partidele care se situează pe poziția opusă a reformismului ultra-temporat riscă să-și erodeze credibilitatea și simpatia în rândul susținătorilor. În toate țările Europei răsăritene, răspunsul public față de schimbările socioeconomice radicale a fost și rămâne preponderent negativ. Înfrângerea lui Mazowiecki în prima rundă a alegerilor prezidențiale din Polonia în noiembrie 1990, a lui Landsberghis în octombrie 1992 în Lituanie, căderea guvernului UFD din Bulgaria în toamna lui 1992 și căștigarea de către foștii comuniști a alegerilor generale din Polonia în 1993 reprezintă exemple clare în acest sens. Pe de altă parte, trenarea reformelor economice riscă regruparea și consolidarea forțelor antireformiste, perpetuarea structurilor economice inefficiente, creșterea rezistenței față de reformă și, în ultimă instanță, pericitarea perspectivelor democrației.

Dar opoziția dintre liberalismul excesiv și tendințele moderate sau chiar conservatoare nu există numai între partidele care compun spectrul politic românesc, ci și în interiorul susținătorilor fiecărui partid în parte. În cadrul partidelor din CDR se vor confrunta tendințele liberalismului extrem și orientările care susțin reducerea ritmului schimbării și necesitatea programelor de protejare a indivizilor față de vicisitudinile tranzitiei și ale economiei de piață.

Partidul căștigător, devenit PDSR, va cunoaște și el cel puțin două evoluții opuse: una în direcția militantismului populist și a temporizării reformei și alta spre accelerarea unor componente reformiste esențiale, ca de pildă privatizarea.

Attitudinea politică a electoratului va continua încă multă vreme să se refere la efectele strategiei economiei globale și nu la modul în care se realizează producerea și redistribuirea bogăției naționale. Deocamdată nu există vizuni explicite și clare despre astfel de probleme cum ar fi gradul de

centralism guvernamental necesar sau dezirabil pentru atingerea unei varietăți de scopuri sociale, nivelul la care sunt reglementate afacerile private sau nivelul dezirabil al proprietății publice. Când vor apărea vizuni conflictuale explicite cu privire la aceste probleme, ele se pot transforma în surse ale divizării politice și ale restaurării raportului dintre stânga și dreapta, ca reflectări conflictuale distincte ale intereselor specifice diferitelor straturi și grupuri sociale. Până atunci, va continua să se producă fragmentarea politică internă a partidelor în ciuda încercărilor de coagulare și de consolidare a alianțelor electorale de la alegerile comunale și generale din 1992.

Pe de altă parte, un grad substanțial de volatilitate va continua să reprezinte o trăsătură principală a electoratului românesc. Marea majoritate a electoratului va ezita să se ancoreze ferm într-un partid sau altul. Dar datorită volatilității, grupuri mari de populație pot deveni cu ușurință accesibile unor lideri carismatici, preexistenți sau noi, sau pot fi mobilizate de orice formă politică care exploatează dificultățile economice ale tranzitiei.

Presupun că, la fel ca și până acum, toate partidele politice vor încerca prin ideologie, imagine, lideri și acțiuni politice să atragă de-a valma toate clasele și păturile sociale, tradiționale sau noi, precum și căștigători și perdători individuali. Acest amestec de grupuri-linii aflate în fața tuturor partidelor face ca politica să devină o activitate tot mai dificilă, foarte dependentă de un marketing eficient.

Probabil că ofertele politice ale majorității partidelor vor pune tot mai mult accentul pe două lucruri: promisiuni de recompense economice imediate și exploatarea resurselor psihologice ale valorilor naționale tradiționale. Dar o creștere spectaculoasă a atractivității mesajelor naționaliste este greu de presupus. Spre deosebire de alte zone din această regiune a Europei, în România retorica naționalistă a

întâmpinat până în prezent mai degrabă suspiciune publică decât entuziasm popular. Români nu au transformat conflictul din Transnistria într-o cauză națională. În opinia publică, unirea României cu Basarabia este primită de ambele părți ale râului Prut mai mult ca un proiect sau ideal de perspectivă decât ca o realitate imediată. Un sondaj IRSOP realizat în decembrie 1993 arată că numai 32% din populația României dorește o unire imediată cu Republica Moldova. Aproape tot atâta - 36% - doresc ca cele două țări să rămână independente, iar 25% preferă ca ele să se unească mai târziu, în timp ce 7% nu se pronunță.

La nivelul opiniei publice, nici relațiile dintre români și maghiari nu par a evoluă în direcția unei crize acute. IRSOP a constatat că Ungaria este pe locul 2 după Grecia în ceea ce privește preferința românilor de apropiere față de țările din regiune. Grupul partidelor românești naționaliste, PRM și PUNR, au înregistrat de fapt un succes modest în alegerile de la 27 septembrie 1992. Partidul etnic maghiar UDMR este și el străbătut de numeroase

diviziuni interne, inclusiv pe problema autonomiei maghiarilor din Transilvania. În fața conflictului din fosta Iugoslavie, a situației maghiarilor din Slovacia și a presunților pe care etnicii de alte naționalități din Ungaria le exercită în direcția unor drepturi politice mai largi, Budapesta va fi tot mai puțin interesată să incurajeze tendințele secesioniste ale etnicilor maghiari din alte țări. În absența unor încercări de secesiune etnică este puțin probabil ca partidele etnice și naționaliste românești să-și sporească popularitatea în viitor, cu atât mai mult, cu cât șansele lor electorale nu depind de evoluția economiei. Tot atât de puțin probabilă este creșterea atractivității succesorilor fostului partid comunist. Toate sondajele IRSOP arată că la mareea majoritate a populației nu există nici nostalgia ideologiei, nici a partidului și cu atât mai puțin a fostului regim comunist.

Dar după trei alegeri libere și aproape cinci ani de lupte politice intense, clarificarea identității ideologice a partidelor și stabilizarea scenei politice românești se află încă la început.

Note și bibliografie

1. La 23 septembrie 1992, IRSOP a publicat ultimul sondaj preelectoral din care rezulta clar că Ion Iliescu și FDSN vor câștiga alegerile. Toate celelalte sondaje publicate îl dădeau câștigători pe Emil Constantinescu și Convenția Democratică.
2. FSN a apărut în urma revoluției din decembrie 1989. După alegerile câștigate în 1990 în cadrul FSN s-au profilat 2 tendințe: una liberală orientată spre terapie de soc condusă de fostul prim ministru Petre Roman și o grupare orientată spre schimbare moderată și păstrarea controlului guvernamental asupra economiei. La Convenția FSN din aprilie 1992, gruparea Roman a obținut votul majorității delegaților pentru un program radical și accelerat de reforme pentru trecerea la economia de piață.
3. Principalele cauze ale voturilor anulate nu sunt, se pare, complexitatea procesului electoral, lipsa de experiență în rândul unor segmente largi ale electoratului și absența unei campanii eficiente prin mass media, destinate informării alegătorilor asupra procedurii de vot.
4. Andrei Cornea, Mizeria ideologiilor, în Revista 22, 42 (octombrie 1992) p. 4.
5. Adam Michnik, Ne amenință revenirea comunismului? (I), Libertatea, noiembrie 13/14, 1992, p. 7.
6. Raport asupra guvernării: octombrie 1991 - octombrie 1992, Guvernul României,

CUM A VOTAT ROMÂNIA

- Departamentul informațiilor, București, 1992, pg. 21-47.
7. Platforma - Program a Convenției Democratice din România pentru scoașerea ţării din criză prin Lege, Adevar, Reconciliere și Reformă, România Liberă, 18 august 1992, p. 5.
8. Platforma - Program, p. 5.
9. Capitolul b) Definitivarea reformei pământului din Platforma - Program a CDR începe cu următoarea formulare: Definitivarea reformei pământului: "Se va realiza, fără afectarea proprietăților obținute legal pe baza legii existente, în urma revizuirii și perfectionării Legii fondului funciar, (sublin.), astfel încât: (...) se cere deci revizuirea și perfectionarea actualei legi prin care s-a realizat deja privatizarea majorității pământului. Conform acestei legi suprafața maximă ce poate fi atribuită noilor proprietari este de 10 ha. Practic sunt garantate numai proprietățile care nu vor fi afectate de "revizuirea și perfectionarea" legii existente. În continuare se arată în mod explicit: ... se recunoaște Legea nr. 187 / 23 martie 1945 pentru reforma agrară, prin care s-au expropriat terenurile agricole, constituind proprietăți ale persoanelor care depășesc suprafața de 50 ha". Aceasta înseamnă că foștii posesori sau moșnenitorii lor care au deținut până la 50 ha își recapătă proprietatea integral, iar cei care au avut mai mult vor putea recăpăta 50 ha.
10. Adrian Năstase, Atenție la implicațiile sociale ale reformei, Curierul Național, 13 octombrie 1992, p. 6.
11. Congresul Mondial al Maghiarilor a avut loc la Budapesta între 19-21 august și a fost urmat la 22 august de o Conferință mondială asupra Transilvaniei ținută tot în capitala Ungariei.
12. Adam Michnik, Ne amenință revenirea comunismului? (II), Libertatea, noiembrie 16/17, 1992, p. 7.
13. La scurt timp după alegerile locale din 1992, Partidul Național Liberal condus de Radu Câmpeanu, considerat un politician experimental, a hotărât să se retragă din Convenția Democratică. Cauză principală a retragerii a fost dorința liberalilor de a fi văzuți în interiorul Convenției ca un fel de primus inter pares, o forță propulsantă întrucât după părerea lor ei aduseseră cele mai multe voturi Convenției, ceea ce probabil că era adevărat. Într-un interviu publicat în Curierul Național la 12 aprilie 1992, p. 1, Câmpeanu arăta că datorită scindării recente a Frontului Salvării Naționale, nu mai era necesar un "super-partid de opoziție", iar singura justificare a unei alianțe gen Convenția Democratică se afla în dorința partidelor foarte mici de a deveni partide mari. Dar foarte curând după desprinderă liberalilor, un nou partid liberal intitulat aproape identic, Partidul Național Liberal - Convenția Democratică, le-a luat locul în rândurile Convenției, iar un al doilea partid intitulat Partidul Național Liberal - Aripa Tânără a fost cooptat în cadrul alianței. Partidul-mamă al lui Radu Câmpeanu a simțit pericolul de a pierde mulți susținători în favoarea Convenției Democratische. Pentru a evita aceste pierderi, liberalii au recurs la ceea ce a fost considerată o mișcare disperată. Partidul i-a propus fostului rege Mihai I să devină candidatul lor pentru președinție. Oferta a fost respinsă cu poliție de Mihai de Hohenzollern, iar imaginea publică a liberalilor a avut mult de suferit de pe urma criticilor venite atât din partea susținătorilor, cât și a adversarilor monarhiei.
14. Petre Dănculescu, Alexandru I. Bejan, Mihai Dumitru, Garbis Ohanisian, Schimbări ale scenei politice românești în urma alegerilor locale de la 9 februarie 1992, Sociologie Românească, 3:1, 1992, pg. 231-239.
15. Corneliu Coposu, Calitatea de intelectual nu îndreptățește înființarea unui partid, interviu realizat de Andrei Cornea, Revista 22, nr. 20 (27 mai - 2 iunie 1993), p. 9.
16. Potrivit recensământului locuințelor din 7 ianuarie 1992, în România existau 7,664 mii locuințe, dintre care 78% în proprietate particulară și 22% în proprietate de stat.